

Farkas Gyöngyi: Márciusi ifjak a Kádár-korban. Alternatív március 15-i ünneplések az 1970-es években. Budapest, Kronosz Könyvkiadó Kft., 2023, 240 p.

Kevesen tudják manapság, milyen „mozgalmasak” voltak a kádári Magyarország 1970-es évtizede első éveinek március 15-éi. 1970 és 1974 között, a jelentősebb ünnepnapokon, de főleg március 15-én fiatalok nagyszabású megemlékező és egyben tiltakozó megmozdulásai, felvonulásai zajlottak le a magyar főváros utcáin. A nacionalista jellegű diáktüntetések története, bár többen is kísérletet tettek az összefoglalásra vagy legalább is a dokumentálásra,¹ régóta teljes körű értékelésért kiáltott – miközben kisebb jelentőségű eseményekről is önálló művek láttak napvilágot. A történelmi távolságtartás 2023-ban, Farkas Gyöngyi monográfiájának megjelenésével ért véget.

A szerző a vonatkozó vaskos állambiztonsági dossziékat használta fel, elemezte ki alaposan és elfogulatlan szempontokat követve. A hivatalos dokumentumokból nyert tényeket és adatokat pedig akkurátusan feldolgozta, illetve teljességre törekvő módon foglalta történeti keretrendszerbe.

A kötet elején röviden összefoglalja a tüntetések eseménytörténetét, a monográfia lényege azonban érezhetően az ezt követő két fejezetbe került. A fiatalok motivációit, illetve az „eszméket és nézeteket” bemutató fejezetekben igyekezett megragadni azokat a szellemi mozgatórugókat, azokat a hatásokat, amelyek a korabeli fiatalokat – nem is veszélytelen – tettekre sarkallták. Igyekezett megtalálni a fiatalok nézeteit és motivációit, aktivitásuk fő okait és a saját szavaik közreadásával (bő idé-

zetekként) magyarázatul adni. A tanúvallomásokból, jegyzőkönyvekből, zárkaügynök-jelentésekből kétségkívül, mozaikszerűségük ellenére is, jól kirajzolódik a résztvevőket jellemző irányadó gondolkodás. Ezek alapján olybá tűnik, hogy lényegében egyetlen közös céljuk volt: méltó módon emlékezni meg a forradalmi ünnepre, melyet a forradalmi helyszínnek közötti felvonulással kívántak összekötni. A szerző a feltárt iratok kapcsolódó információit összevetette a korszak eszmetörténetével, a hatalom internacionalista, a nemzeti ünnepeket kilügző politikájával, a szovjet elveket szervilis módon kiszolgáló közélet valóságával. Ezért lehet azt a következtetést is levonni, hogy az utcára vonuló diákság a felnőttek alkalmazkodó attitűdjével helyezte szembe magát.

A következő fejezetekben, az állambiztonsági tisztekhez hasonlóan, vizsgálat tárgyává teszi, hogy a megmozdulások spontánok voltak vagy szervezettek. A jelképek és szimbolikus cselekedetekről szóló részben a kokárdaviselés, a zászlóhasználat, az öltözködés, a dalok és versek, a beszédek, röplapok, falfirkák szerepét és jelentőségét elemezi mélyrehatóan. Egy rövid fejezetben statisztikák segítségével összegzi, kik lehettek a „márciusi ifjak” (1972-ben, a legjobban dokumentált évben). A résztvevők életkora, nemek és életkor szerinti megoszlása, a foglalkozás nemek szerinti aránya, tanulók és dolgozók viszonyszámai, kimutatás a dolgozók munkafajta szerinti rátájáról. Alapvető fontosságú statisztikák ezek. A további fejezetekben a hatalom reakcióit vizsgálja, valamint külön fejezetbe foglalta össze – hiánypótló módon, a főváros-centrikusság elkerülése érdekében – a vidéki megmozdulásokon történeteket. A szöveget rövid tartalmi összefoglaló zárja. („A demonstrációk résztvevői a pártállam emlékezetpolitikája, a ’48-as polgári forradalom emlékének elsorvasztására törekvő ünneplési gyakorlata ellen tiltakoztak, amikor a nemzeti ünnephez mélt-

1 Pl. Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban*. Második kötet. Budapest, Magvető, 1996, 81–132. p.

tatlannak tartott hivatalos ceremóniák után külön is megemlékeztek az évfordulóról.”)

A monográfiának lényegében egy hibája van, azonban az jelentős. Ez pedig az egyoldalú forráshasználat. Emiatt a szerző teljességre törekvő szándéka nem valósult meg maradéktalanul.

Farkas a korábban megjelent, vonatkozó szakirodalom szinte mindegyikét felhasználja vagy feltünteteti művében, azonban az egyik legfontosabb ezek közül kimaradt. Az 1972. március 15-én történtek miatt lefolytatott per fő vádlottjával készült – természetesen később keletkezett – interjúban olvasható információk a könyv megfelelő fejezeteiből módfelett hiányoznak.²

A vonatkozó peranyag feldolgozását szintén mellőzte a szerző, holott az önkényesen kiválasztott nyolc vádlottat felsorakoztató bírósági perben született ítélet esszenciája a kor politikai gondolkodásának. A bíróság igyekezett összefoglalni, természetesen a rendszer teoretikájának megfelelően, milyen hatások érték a fiatalok gondolkodását, és miként alakultak át ezek olyan tettekké, amelyek „abban az adott helyzetben, légkörben alkalmasak voltak a népi demokratikus államrend elleni gyűlölet felkeltésére”. Bár a vádlottakat megtévedett fiataloknak tartották, tetteiket nem tekintették megbocsáthatónak. A vádirat és per ítélete más szempontból is rávilágít az ügy „nemzeti” jellegére: egy hajszal választotta el az egyik vádlottat, hogy az irredentizmus is bekerüljön az ellene felhozott vádak közé. Szobája falán ugyanis egy korona nélküli címerpajzsot is tartalmazó selyemzászlót találtak, melynek belsejében a hármass halom és a kettős kereszt szerepelt, a „ZTK Zvolen 1934. VIII.” felirattal.

(Ez utóbbi különösen groteszk rész az eljárás során. A zólyomi labdarúgócsapat szlovák jellegű sportzászlója – bár a kettős keresztet és a hármass halmot ábrázolja – nehezen kelthetné fel a magyar „irredentista” [revizionista] érzéseket.) Egy másik vádlott viszont „elkövette” az izgatás büntetést, mert mint az ítélet leszögezte: „a Román Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság közötti kapcsolatokat, az erdélyi magyarság helyzetét nacionalista beállítottsággal, a nemzetiségek egyenjogúságának elve tagadásával és ellenséges hangulatú magyarázatával tárgyalta.”³

Szintén kimaradtak a fiatalok szüleiről szóló információk: e tényezők minden résztvevő esetében is érdekesebbek, mint elsőre gondolni vélénk. Az állambiztonság külön kimutatást készített a párttag felmenőkről, és azt sem felejtették feltüntetni, kinek hol dolgoznak a szülei. Az említett peranyagban is feltűntetik a szülők társadalmi státuszát, esetleges korábbi cselekedeteit. Beszédes adatok, megértek volna egy alaposabb vizsgálatot – melyet kiegészíthetett volna a még élő résztvevőkkel lefolytatott történeti interjúzás.

A kötet az utcai felvonulás(ok) összefoglaló jellegű eseményleírásával kezdődik, azonban a szerző érezhetően a következő, és egyben legkidolgozottabb fejezetre fordította a figyelmét.

Azok a dokumentumok, melyekből az ifjak motivációi nyerhetők ki, nem járhatnak messze a valóságtól, ám mégis rengeteg kételyt ébresztenek, főleg ha tudjuk, hogy a bíróság előtt többen visszavonták a rendőrségen tett vallomásukat. Voltak, akik a pártnál tiltakoztak a sérelmes eljárások ellen: például, hogy az elfogottaknak „több mint 10 órás fal melletti állás után kellett rendőrségi valloást” tennie, illetve „kész jegyzőkönyveket

2 Püskösti Árpád: Foglalkozása: március 15. *Népszabadság*, 63. évf. 61. sz. (2005. március 14.), 18–19. p. Ebben nemcsak az általa átért cselekményekről kapunk kiváló rátekintést, hanem a börtönbüntetését követő életútjára is.

3 A Pesti Központi Kerületi Bíróság 1. B. 20843/1972/5. számú ítélete. Egy példánya megtalálható: MNL OL XIX-I-4-ggg-III. sorozat-5. tétel-II. rész-sz. n.-1972.

írtak alá velük a rendőrségen”.⁴ Ezek a körülmények nagyban befolyásolják a hivatalos dokumentumok tartalmának forrásértékét.

E történeti analízis teljessé tételéhez is hiányzik az interjúkkal, visszaemlékezésekkel való összevetés.

Rendőri erőszakra utalva a szerző, lényegében kizárólag, az utcai gumibotozást említi. Holott a visszaemlékezések mást is elmondanak számunkra. „Kb. kilenctől hajnali kettőig vendégeskedtünk a kapitányságon. Ezalatt többször megverték, kihallgattak, leírtatták velünk, hogy mit csináltunk aznap. [...] Másnap megjelentek a munkahelyemen információt gyűjteni rólam. Én persze aznap nem mentem be, a sebeimet nyalogattam. Volt mit.”⁵

A rendőrök szóban sem kerteltek, az elfogottaknak határozottan tudtul adták: nem lesz még egy ötvenhat. A rendőrség és a párt- és államvezetés egyformán gondolkodott. A nemzetiszín zászlókkal, karszalagokkal Kossuthnótákat éneklő tömeg a korabeli hatalomnak 1956-ot juttatta eszébe.

Hiába jelenik meg többször a műben, nincs kellően nyomatékosítva, hogy a fentebbiek okán a hatalom a történeteket egyértelműen nacionalista tüntetésnek, ráadásul ezen kívül „*jobbaldali, szervezett erők próbálkozásának*” tekintette.⁶

Mindkét jelző rendkívül súlyos minősítésnek számított a korban.

A világhálón is elérhető digitalizált MSZMP-iratanyagok vizsgálatán túlmenően elmaradt a többi, még nem publikált pártszerv iratainak átnézése és felhasználása. A Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályhoz több beadvány is érkezett a fegyelmi alá vont vagy éppen a perben elítélt fiatalok ügyében. A

per elsődrendű vádlottja mellett, nevüket is vállalva, többen is kiálltak, sőt, személyesen Kádár Jánossal kívántak beszélni. A találkozó végül nem jött össze, és a fővádlott maradéktalanul letöltötte a húsz hónap fegyházbüntetését.

A szerző kitűnően ismerteti a tüntetések sajátosságait, a szervezéstől indulva tüntetők által kialakított jelképhasználatig (kokárdák, zászlók stb.).⁷

Farkas Gyöngyi kétségtelenül jól ráérezett a dalok és a versek fontosságára (melyeket a résztvevők „provokatív módon énekeltek” – mint azt a per ítélete kihangsúlyozta). Ellenben nem hivatkozik olyan jegyzőkönyvekre, amelyek bizonyítanák, hogy az 1848-as dalok között munkásmozgalmi dalok is elhangzottak volna. A harmadrendű vádlott által írt „forradalmi” verset, mely szintén vádponttá vált, a szerző csak lábjegyzetben szerepelteti, míg például kevésbé releváns röplapok szövegeit a főszövegben közli.

Mindezeken túlmenően számos további kétség és kérdés merülhet fel. Vajon valóban megtörtént és nem utólagos kreálmány a felvonulóknak az építómunkásokkal való vitája? Kimaradt a kövel megdobott rendőrautó ügye is – talán azért, mert hosszas nyomozás után sem sikerült az elkövető személyét kideríteni? Miért pont az a nyolc személy került bíróság elé 1972-ben? A börtönbüntetések kiszabása nem járt elrettentő erővel, a könyv adatai szerint 1973-ban többen vettek részt a megmozdulásokban, mint az előző évben. Ha ez igaz, akkor miért mentek el az idősebbek, többnyire dolgozók tüntetni? Emellett jó lett volna röviden összefoglalni a „nacionalista” felvonulásra válaszként 1972. március 21-ére szervezett

4 MNL OL M-KS 288. f. 36. cs. 1972, 4. ő. e.

5 Kresalek Gábor: Március idusa és a FIN. *Beszélő*, 1998. március (3. folyam, 3. évf. 3. sz.). 63. p.

6 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 578. ő. e.

7 Egy visszaemlékezés jelzi felénk, hogy a zászlókat igyekeztek megmenteni a fiatalok: Striker Sándor: Március 15-e 1972-ben. Egy elhallgatott nap. *Élet és Tudomány*, 52. évf. 11. sz. (1997. március 14.), 332–333. p.

baloldali ellentűntetés történéseit. Mindezen túlmenően a szerző kétségbe vonja, hogy csak a fiúk lettek volna „harciasabb és kitaróbb tünetők”, bár elismeri, hogy a rendőri figyelem is inkább a fiúkra összpontosult. Holott a vádhatóság is kíméletesebben bánt a hölgyekkel: az eseményekben az egyik központi szerepet játszó lány az „eljárás folyamán [...] cselekményét őszintén feltárta, megbánó magatartást tanúsított”. Vele szemben az ügyészség nem látta szükségesnek a legkisebb büntetés kiszabását sem, ám felhívták figyelmét, hogy a jövőben tartózkodjék a hasonló („vagy más”) bűncselekmény elkövetésétől, mert „ellenkező esetben vele szemben a törvény teljes szigorával” fognak eljárni.⁸

Ez is bizonyítja, hogy a nyomozati anyagokon kívül a budapesti ügyészség, illetve a Legfőbb Ügyészség anyaga is értékes adalékokkal szolgálhat.

A statisztikák esetében érdemes lett volna a szerző következtetéseit ütköztetni az ezen időszakokkal vagy a témával kapcsolatos korábban megjelent művekkel.⁹

Az iratokban szereplő neveket a „személyiségi jogokat tiszteletben tartva” csak kezdőbetűikkel láthatjuk. Alapvetően ez az eljárás megállja a helyét, azonban a per elsőrendű vádlottja később többször is nyilatkozott, és manapság is szívesen feleleveníti az emlékeit. (Jelen sorok szerzőjének is készségesen állt rendelkezésre, amit ezúton is köszönök.) Ha további oral history beszélgetések készülnek, akkor a nevek közölhetőségére is ki kell térni.

8 MNL OL XX-10-d-11320-1972.

9 Pl. Szerencsés Károly: *Az eltékozolt évtized. Adalékok a kádári hetvenes évek történetéhez*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2010. vagy Palkó László András: *Keserű napjaink. Ünnepek és ünneplési szokások Magyarországon a kádári puha diktatúra időszakában: 1962–1988* (2. rész). *Valóság*, 57. évf. 11. sz. (2014. november). 10–11. p.

A volt III/III. csoportfőnökség a korabeli államszervezet része volt, ezért iratainak önmagában, a többi állami szerv anyagának vizsgálata nélküli feldolgozása csak féloldalas lehet. A második, javított kiadáshoz ezért nemcsak a többször említett történeti interjúkra, hanem a többi, a megtorlásban érintett intézmény levéltári irataiból nyert információkra is szükség lesz.

Keresztes Csaba

Gaszó Dániel: Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa. Budapest, Gondolat Kiadó, 2022, 422 p.¹

Gaszó Dániel könyve a magyar diaszpóra és az anyaország viszonyát vizsgálja. Mint azt Kántor Zoltán politológus is megfogalmazza az előszóban, „egy megélt és átélt munkát tart a kezében az olvasó” (13. p.), mivel a könyv szerzője több évet élt Spanyolországban, kutatási célból megjárta Dél-Amerikát, valamint a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasaként Chilében alakította a helyi magyar közösség életét. A műben ezek a személyes tapasztalatok társulnak az elméleti tudományossággal, ami „lehetőséget adott a magyar diaszpóra átfogó, alulról és felülről történő vizsgálatára és elemzésére”. (23. p.)

A szerző már a bevezetésben pontosan meghatározza a mű felépítését, így az olvasó rögtön tudja, mire számíthat. Ezen túl minden fejezet elején külön ismerteti, hogy az adott részben miről értekeznek, bemutatja, milyen szempontokat vesz figyelembe, feltárja az esetleges korlátokat vagy módszertani nehézségeket. A könyv eredetileg három fő fejezetre tagolódik, melyek kisebb egységekből, alfeje-

1 A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-2 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti, Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A MÁSZ támogatásával készült.

zetekből állnak. Ez a logikus felépítettség nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a tartalom a laikus olvasó számára is könnyen befogadhatóvá, értelmezhetővé válik. Ennek ellenére a könyv ezen a felosztáson kívül úgy is szemlélhető, mint ami két fő részre bomlik – egy elméleti és egy tapasztalati részre. Recenziómban ezt a második megközelítést fogom figyelembe venni.

Az első fejezet, az elméleti rész, a fogalmi keretek tisztázásával kezdődik. A szerző már a legelején pontosan körülhatárolhatóan elkülöníti a diaszpórát a szórványtól és az őshonos kisebbségtől. A diaszpórára vonatkozóan több fogalmi meghatározást is ad. Ennek megfelelően elmondható, hogy a diaszpóra szót „a legkülönbözőbb migráns közösségek (száműzöttek, menekültek, bevándorlók, vendégmunkások stb.) vonatkozásában alkalmazták, sőt, még tágabb értelemben az összes olyan etnikai, nemzeti, származási vagy vallási alapon szerveződő makroközösség megnevezésére is, mely valós vagy elképzelt hazájától távol a világban szétszórtan él”. (35. p.) Walker Connor definíciója szerint „a diaszpóra egy népnek az óhazán kívüli része”. (35. p.) Gászó Dániel még kiemeli, hogy „a diaszpóra meghatározásában (...) nagy jelentősége van a társadalmi integrációnak, azaz a befogadó ország társadalmába való beilleszkedés folyamatának. (...) A diaszpórává váláshoz azonban nem elég beilleszkedni, az etnikai határokat is fenn kell tartani.” (55. p.)

Ezt követően járja körbe a magyar diaszpóra fejlődéstörténetét, amely során öt nagy kivándorlási hullámról beszél a 19–20. században, amiből három a 2. világháborút követően zajlott le. Itt külön értekezik az ún. '45-ösökről, a '47-esekről és az '56-osokról. Ezek mindegyike ugyanis jelentősen hozzájárult a magyar diaszpóra intézményesüléséhez. A szerző az elméleti részben érinti a magyar társadalmat befolyásoló migrációs folyamatokat. Mivel ebben a fejezetben nem csupán a ki- és visszavándorlásra helyeződik a hangsúly, hanem értekezik a Magyarországra történő bevándorlásról,

a menekültügyről, valamint az idegenellenességről is, így ez kissé megakasztja a diaszpóráról való értekezést. Mindezek ellenére itt átfogó képet nyújt a magyar társadalom etnikai demográfiai helyzetéről.

A következőkben a diaszpóra és az anyaország kapcsolatát taglalja, ahol felhívja a figyelmet a diaszpóra támogatására szánt források megállapításának módszertani nehézségeire. Kiemeli ugyanis, hogy a magyar állam nem mindig pénzügyi juttatás formájában támogatja a diaszpórák közösséget, mégis jelentős mértékben hozzájárul az intézmények fenntartásához, emellett pedig sok esetben oktatási programokat kínál a diaszpórában élők számára. A Magyarországról érkező támogatások közül Gászó Dániel külön foglalkozik a Kőrösi Csoma Sándor Programmal, „amely a diaszpórában élő magyarokat személyesen szólítja meg abból a célból, hogy a helyi igényeknek megfelelően nyújtson számukra segítséget”. (222. p.) Ebben a részben a szerző saját korábbi kutatásának eredményeit is ismerteti, amelynek keretében a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak a 2016–2017-es és 2017–2018-as tárgyévben kiküldetésen levő tevékenységét vizsgálta kérdőíves módszerrel.

Ennél a résznél tér át a könyv tapasztalati részére a szerző. Elsődlegesen saját diaszpórával kapcsolatos élményeit osztja meg, melyeket a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasaként szerzett. Gászó Dániel a chilei diaszpóra életébe nyert betekintést a program során, amit általánosságban úgy jellemezett, hogy a „magyarok nagy része azoknak a leszármazottai, akik ott maradtak. Harmad-, negyedgenerációs magyarok, akik elszórtan élnek a világ leghosszabb államában. (...) a chilei magyar kolónia méreteiben és szervezettségében össze sem hasonlítható a térség más országaiban, főként Argentínában és Brazíliában élő magyar közösségekkel. Itt a magyarok nem rendelkeznek saját kultúrházzal, cserkészegylettel, tánc- és sportegyesülettel.” (231. p.) Az itt eltöltött hónapok találkozá-

sai közül egyet-egyet idéz fel Észak- és Dél-Chiléből, valamint pontos leírást ad a magyar bálról, amelyen száznegyvenen vettek részt az ország különböző részeiről. Ennél a saját tapasztalatból gyökerező leírásnál hiányolom, hogy a szerző a spanyolországi és dél-amerikai tapasztalatait nem osztotta meg az olvasóval, nem számolt be az ott élő magyarokkal való találkozásról, noha ott egyetemi tanulmányokat végzett, valamint kutatást folytatott.

A könyv záró része azonban izgalmas esettanulmányokat tartalmaz, melyekben a szerző személyes diaszpórában átélt tapasztalatainak birtokában immár a Nemzetpolitikai Kutatóintézet munkatársaként az egyes diaszpórák közösségei meghatározó alakjaival készített interjúkat közli. Ezekben az interjúkban válnak gyakorlativá azok az elméleti ismeretek, melyeket Gazsó Dániel az előzőekben már körbejárt. Az olvasó itt érti meg, hogyan működnek a diaszpórák közösségei, miként jöttek létre a mai napig meghatározó intézményi keretek. A beszélgetések nem rejtik véka alá azokat az ellentéteket sem, melyek néha máig fellelhetőek az egyes szervezetek között, és gyökereik a múltból erednek, sok esetben a '45-ösök, a '47-esek és az '56-osok közti ellenérzésekből fakadnak. Bemutatásra kerülnek a helyi szervezetek, az országos kiterjedésű gyűjtőszervezetek, valamint az országos szervezeteket tömörítő ernyőszervezetek is. Ezek az interjúk taglalják 2010-től a magyar diaszpórapolitikát, kiemelt jelentőségűnek a Kőrösi Csoma Sándor Program keretében a diaszpórába érkező ösztöndíjasok munkáját tartják, ugyanis az a „legfontosabb, az érinti a legtöbb embert”. (373. p.) Pozitívan értékeli a pályázati lehetőségeket is, bár itt nehézségként többször megjelenik, hogy a kisebb helyi szervezetek sok esetben nem tudnak ezekről a lehetőségekről, vagy a benyújtás során találkoznak nehézségekkel. Külön kiemelendő nemzetegyesítő intézkedésnek számít a magyar kormány részéről a külhoni magyarokat és a diaszpórát is érintő egyszerűsített honosítási eljárás, melynek a diaszpórára

nézve „elsősorban szimbolikus jelentősége volt. Azt jelentette, hogy a magyarországiak számon tartanak minket, hogy hozzájuk tartozunk”. (343. p.) Az interjúkban a megkérdezettek beszélnek azokról a kihívásokról is, melyekkel a diaszpórák közösségei szembenéznek. Ilyen volt például a Covid-járvány, melynek okán több meghatározó eseményt kellett lemondani. A másik nehézség a fiataloknak a 2010-es években jellemző exodus során kivándoroltak bevonása a közösségi létbe, akik „be tudnának illeszkedni, ha akarnának. A lehetőség megvan rá, de túlnyomó részük már nem akar magyar lenni, sőt, vannak közöttük olyanok, akik kézzel-lábbal tiltakoznak a magyar közösségi lét ellen”. (355. p.)

Harmadik kihívásként a diaszpóra létszámának meghatározása tekinthető, mely magában a diaszpórákutatásban is nehézséget okoz, így a könyvben is mind az elméleti, mind a gyakorlati résznél visszaköszön. Gazsó Dániel három okot említ, amelyek hozzájárulnak a diaszpóra számszerű megállapításának nehézségéhez: népszámlálási adatok hiányossága, etnikai rejtőzködés, kétes történelmi adatok a magyar emigrációs hullámok méretéről. Ezzel szemben az interjúkban többnyire a népszámlálási adatok hiányosságait emelik ki, ugyanis „a népszámlálások során, a nemzeti hovatartozás vonatkozásában azt a kérdést teszik fel, hogy ki, hol született, és nem azt, hogy milyen nyelven beszél, vagy milyen nemzetiségűnek érzi magát. Na most a legtöbb délvidéki és erdélyi magyar, aki itt él, Szerbiában vagy Horvátországban vagy Romániában született, így őket ezekből az országokból származóként tartják számon, pedig mind magyarok”. (367. p.)

Kántor Zoltánnal egyetértve állíthatom, hogy Gazsó Dániel könyvében valóban „egy megélt és átélt” mű született, mely talán a magyar diaszpórákutatás hiánypótló alkotása. Alaposan járja körbe a diaszpóra helyzetét, feltárva mindazokat a kihívásokat és eredményeket, melyeket az egyes közösségek magukénak tudhatnak. Ezért ajánlom mindenkinek a köny-

vet tanulmányozásra vagy olvasásra, aki szeretné megérteni a diaszpóra mindennapjait.

Jeso Eszter

Lengyel-Marosi Renáta: *Mary Poppins in Popular Culture*. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2024, 165 p.

Lengyel-Marosi Renáta *Mary Poppins in Popular Culture* című monográfiája izgalmas kísérlet Mary Poppins univerzumának több új aspektusból való megközelítésére. Azon túl, hogy a szerző áttekinti a könyvsorozatot, valamint a P. L. Travers munkásságát vizsgáló szakirodalom legfontosabb tételeit, egy szerteágazó hálózat középpontjába helyezi a szériát. A gócpont tehát végig a Mary Poppins-sorozat marad, Lengyel-Marosi azonban nemcsak annak egyes darabjait elemzi, hanem éppúgy odafigyel az eredőire, az egyéb korabeli alkotásokhoz fűződő szövegek közötti kapcsolataira, ahogy – hangsúlyozottan – Travers művének utóéletére is. Az egyes fejezetekben így jutunk el irodalmi szövegtől egy transzmediális univerzumig.

A kézirat négy nagyfejezetre tagolódik. Az elsőben a szerző a kultúra és populáris kultúra fogalmát, valamint a fantasy műfaji hátterét és formálódását járja körül, ami a gyermek- és ifjúsági irodalom egyik meghatározó pilléréként is bemutatható. Lengyel-Marosi értékelése szerint a Mary Poppins-sorozat sikerének hátterében a főhős markáns, sajátos személyiségjegyei, a kötetek által érintett társadalmi kérdések (pl. feminizmus, a tudományos előrehaladásba vetett hit), valamint a gazdag szövegek közötti és médiumközi kapcsolatháló és utóélet állnak.

A könyv második fejezete ezért is fókuszál Mary Poppins személyiségére, valamint a művek kapcsolatára a korabeli, valamint a viktoriánus és Edvárd-kori gyerekirodalom egyéb kimagasló alkotásaival (*Micimackó*, *Az elvarázsolt kastély*, *Alice Csodaországban*, *Pán Péter*).

A harmadik fejezetben Lengyel-Marosi az adaptációk kérdésköre és a kiindulási szöveg-

hez igazodó hűség, valamint az attól való eltérés következményei felől vizsgálja Travers művének 1964-es Disney-adaptációját. Mivel magának Traversnek is akadtak ellenérzései a filmmusicallel kapcsolatban, a fejezet jobban odafigyel az alkotó családi hátterének ide vonatkozó aspektusaira is. Az azonban már itt is lelepleződik, hogy Mary Poppins világának utóéletéhez ez az adaptáció is nagyban hozzájárult, hiszen a transzmediális kapcsolathálóban könnyen lehet, éppen akkora jelentőségű gócpontnak számítani, mint maga a könyvsorozat. Ez pedig akkor is igaz, ha az eredeti szöveg és a filmmusical egymáshoz képest is jelentős különbségekkel bírnak.

A negyedik és egyben leginkább szerteágazó fejezet a Mary Poppins transzmediális multitekstussá válásának folyamatára koncentrálna, és fontosabb állomásait elemzi. A kapcsolódások alapja itt egyaránt lehet egy-egy motívum, jelentősebb adaptált történetelem vagy épp az ikonikus dada-karakter (mint archetípus) egy-egy alternatív megjelenési formája. A Lengyel-Marosi által játékba hozott alkotások olykor más irodalmi világok (J. K. Rowling *Varázsvilága* vagy Neil Gaiman dark fantasy univerzuma), mások képregények vagy különböző műfajú filmes alkotások, az animációs filmtől kezdve a szitkomokig.

A *Mary Poppins in Popular Culture* című könyv P. L. Travers ikonikus sorozatának múltjára és jelenére egyaránt odafigyel. A monográfia szerzője kiforrott nyelven, olvasmányos stílusban ír. Amellett pedig, hogy a választott téma számos izgalmas aspektusára odafigyel, rendkívül gazdag szakirodalmi bázissal is dolgozik, ami ugyancsak a szerző hozzáértésének bizonyítéka.

Noha nem Lengyel-Marosi Renátáé az első szakmai munka a *Mary Poppins*-sorozat kapcsán, annak kortárs kultúrába való beágyazottságára vetülő fókusz miatt bizonyosan fontos darabja lesz a széria recepciójának.

Baka L. Patrik